

УДК: 930.1 (575.2) (04)

¹Шарипова Э.К.

философия илимдеринин доктору, профессор

Шарипова Э.К.

доктор философских наук, профессор

Sharipova E.K.

doctor of philosophical sciences, professor

²Акматалиев А. Т.

философия илимдеринин кандидаты, доцент

Акматалиев А. Т.

кандидат философских наук, доцент

Akmataliev A. T.

*candidate of philosophical sciences,
associate professor*

³Жумакадыр уулу М., изденүүчү

Жумакадыр уулу М., соускатель

Zhumakadyr uulu M., applicant

¹*Ош мамлекеттик университети*

Ошский государственный университет

Osh State University

²*Ош технологиялык университети*

Ошский технологический университет

Osh Technological University

³*Академик Б.Мурзубраимов ат. Эл аралык Өзгөн технологиялык*

жана билим берүү институту

Международный Узгенский институт технологии

и образования им. академика Б.Мурзубраимова,

International Uzgen Institute of Technology and Education named Academician B.Murzubraimov

КООМДУК АҢ-СЕЗИМДИН ӨЛКӨНҮН РУХАНИЙ КАЙРА ЖАРАЛУУСУНА ЖАНА ӨНҮГҮҮСҮНӨ ТИЙГИЗГЕН ТААСИРИ

ВЛИЯНИЕ ОБЩЕСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ НА ДУХОВНОЕ ВОЗРОЖДЕНИЕ И РАЗВИТИЕ СТРАНЫ

INFLUENCE OF PUBLIC CONSCIOUSNESS ON SPIRITUAL REVIVAL AND DEVELOPMENT OF THE COUNTRY

Аннотация. Аталган макалада коомдук аң-сезимдин өлкөнүн руханий кайра жаралуусуна жана өнүгүүсүнө тийгизген таасири каралат, андан тышкары анда айтылгандай, диалектикалык ыкмада салттуу коомдун кайра жаралуусун коомдук аң-сезимдин баалуулук компоненттеринин өзгөрүүсү, инновацияларды кабыл алуусу менен коштолгон процесс катары кароо зарыл. Аталган процессте салттуу баалуулук багыттарды өткөрүп берүү бир

эле мезгилде мураскерлик менен өзгөрмөлүүлүктүн негизги мүнөздөмөлөрү айкалышкан социалдык өнүгүүнүн механизм катары каралат. Алсак, салттуу коомдун дискурсу, баарынан мурда, максатка карай болгон жолго басым жасайт. Салттуу коомдун адамы үчүн сакралдык мүнөзгө ээ болгон иш аракеттердин ыкмалары, каражаттары, ресурстары же формалары маанилүү.

Негизги сөздөр: коомдук аң-сезим, руханий кайра жаралуу, баалуулуктар, маданий потенциал, реалдуулук, маданий мурас, модернизация, маданият, цивилизация.

Аннотация. В данной статье рассматривается влияние общественного сознания на духовное возрождение и развитие страны, кроме того, как утверждается в ней, необходимо диалектически рассматривать возрождение традиционного общества как процесс, сопровождающийся сменой ценностных компоненты общественного сознания и принятие нововведений. В указанном процессе передача традиционных ценностных ориентаций рассматривается как механизм общественного развития, сочетающий в себе основные характеристики преемственности и изменчивости одновременно. Например, дискурс традиционного общества делает акцент прежде всего на пути к цели. Для человека традиционного общества важны методы, средства, ресурсы или формы деятельности, имеющие сакральный характер.

Ключевые слова: общественное сознание, духовное возрождение, ценности, культурный потенциал, реальность, культурное наследие, модернизация, культура, цивилизация.

Abstract. This article discusses the influence of public consciousness on the spiritual revival and development of the country, in addition, as stated in it, it is necessary to dialectically consider the revival of traditional society as a process accompanied by a change in the value components of public consciousness and the adoption of innovations. In this process, the transfer of traditional value orientations is considered as a mechanism of social development that combines the main characteristics of continuity and variability at the same time. For example, the discourse of a traditional society focuses primarily on the path to the goal. For a person of a traditional society, methods, means, resources or forms of activity that are sacred in nature are important.

Key words: public consciousness, spiritual revival, values, cultural potential, reality, cultural heritage, modernization, culture, civilization.

Негизги компоненттеринин бири катары рухий-адеп-ахлактык баалуулуктарды изилдөө коомдук аң-сезимдин кайра жаралышы болуп саналат жана азыркы социалдык философиясынын актуалдуу маселелеринин бири экендиги эч талашсыз. Биздин доордо улуттук руханий кайра жаралуу талабы жаңы социалдык реалдуулуктарга, өз алдынчалыктын калыптанышына байланыштуу. Баарыбызга жакшы маалым болгондой, тарыхын эстеген, баалай билген, сыймыктанган элдин келечеги кең болот. “Өткөнгө сыймыктануу, азыркы учурга прагматикалык баа берүү жана келечекке позитивдүү көз карашта болуу – ар бир өлкөнүн ийгилигинин ачкычы” деп эсептөөгө болот.

Бүгүнкү күндө өлкөнүн байлыгынын өсүшүнүн жана топтолушунун башкы шарты — алдыга озуп кетүү өлкөнүн калкынын интеллектуалдык жана руханий өнүгүү деңгээли, анын ичинде адамдык капитал түрүндө болот. Коомду модернизациялоо коомдун аң-сезиминин «мазмуну» катары инновациялык маданиятты киргизүүнүн, бардык негизги чөйрөлөрдө адамдык капиталдын сапаттык өнүгүшүнүн жана топтолушунун негизинде ишке ашат.

Азыркы мезгилде Кыргызстандын алдында турган бир катар актуалдуу маселелерди алдын алуу жолдорун издөө регионалдык эле эмес, эл аралык, глобалдык өңүттү да эске алуучу комплекстүү ыкмалардын негизинде ыктымалдуу бо-

лот. Глобалдык жана кыргызстандык дискурстардын ортосундагы басымдарды аралаштыруу менен социомаданий процессти коомдук аң-сезимдин трансформациясынын функциясы катары тактап, коомдук аң-сезимдин руханий кайра жаралуусунун болмуштук негиздерин аныктоого болот. Биздин өлкө үчүн кийинки транзиттик мезгилде азыркы мезгилдин чакырыктарын алдын алуу кыргызстандык патриоттуулук, элдин биримдиги, мультикультурализм, тарыхка, салттарга сый-урмат көрсөтүү жана глобалдык мүнөздөгү реалийлерге ырааттуу ыңгайлашуу сыяктуу бириктирүүчү баалуулуктардын негизинде ыктымал болот.

Андан тышкары, азыркы дүйнөдө руханий кайра жаралуу жолу эл аралык аренадан ажырагыс байланышта. Маданий дипломатиянын потенциалын расмий саясаттын бирден-бир каражаты катары колдонуу өлкөнүн өзүнүн маданий мурасын жана өзүнүн элинин жетишкендиктерин пропагандалоону, популяризациялоону жөнгө салат. Алсак, Кытайдын өзүнүн маданий потенциалын “жумшак күч” катары колдонуу туурасында ой жүгүртүү менен маданият эл аралык саясаттын ажырагыс бир бөлүгү болуп, дүйнөлүк аренада эн маанилүү ролду ойноп калды. Мындай пикир Кыргызстанга карата Улуу Жибек Жолунун бирден-бир негизги өлкөлөрүнүн бири катары колдонулат: ал эми “жумшак күчтү” колдонуу бардык дүйнө жүзү боюнча маданий, саясий баалуулуктар жана тышкы саясат тармагында алмашуу мүмкүнчүлүгүн берип, маданий, руханий баалуулуктардын, технологиялардын ж.б.у.с. глобалдык таасиринин күчүн бекемдөөнү жана жайылтууну жөнгө салат.

Бул макалада өткөөл коом катары кыргыз коому туш болгон кыйынчылыктарды талдоо аракети, социалдык-маданий кайра жаралуулар менен коомдук аң-сезимдин өнүгүүсүнүн ортосундагы байланыш, аң-сезимдин руханий азыркы коомдун кайра жаралышы каралат. Изилдөө неоклассикалык жана постнеоклассикалык

концепциялардын кеңири анализине негизделген коомдук өнүгүү, анын ичинде цивилизациялык, евразиялык, социалдык маданий теориялар, модернизациялоо теориясы ж.б. таянат. Бул макаланын жыйынтыктарынын практикалык мааниси жаңы «Кыргыз коомунун коомдук аң-сезимин модернизациялоо» аттуу атайын курсту иштеп чыгуу мүмкүнчүлүгүндө турат.

Көрсөтүлгөн маселени изилдөө ыкмасы катары немис философу жана тарыхчысы О.Шпенглердин априордук-маданият таануучулук ыкмасын колдонсо болот. Маданият жана цивилизация түшүнүктөрүн айырмалоо менен немец ойчулу маданиятты имманенттик мамлекеттик идеянын таасири ачык байкалган биргелик “улут” сезими бар элдердин тобу пайда кылышат. Анын пикиринде, мурунку мезгилде “жогорку” маданият төбөлдөр жана дин башкармалыгынын болуусу менен мүнөздөлгөн. Анын биринчи этабы дыйкандык рух менен аныкталса, ал эми экинчи этабы үчүн феодалдык союздун катмардык мамлекетке өтүүсү мүнөздүү болсо, ал эми үчүнчү этап мамлекеттик идеянын бышып жетилүүсү жана мамлекеттердин калыптануусу менен белгилүү болгон. О.Шпенглердин пикири боюнча, тарыхый кайра жаралуунун жогорудагы баскычтарын басып өтүү менен маданият цивилизацияга айланган. Цивилизациялык келүүсү менен чоң шаарларда “төртүнчү” катмардын формасыз социалдык структуралашуусу болуп өткөн. Андан кийин коомдун социалдык-саясий түзүлүшүнүн демократиялык жана тоталитардык формаларынын калыптануусу болгон [1, 22-96].

Цивилизациянын сонунда, О.Шпенглердин пикири боюнча, элдердин организми аморфтук массага айланып, башка элдердин “олжосуна” айланат. Бул элдердин эрте мезгилдеги жашоо, дүйнөдөн оолактоо абалына кайтарат. Белгилүү бир деңгээлде аталган ойду С.Л.Франктын славянофилдер менен О. Шпенглер цивилизация

менен маданияттын ортосундагы айырмачылыктарды руханий чыгармачылык ортосундагы айырмачылыктан жана ал тургай карама-каршылыктан, бир жагынан, руханий жашоонун өзүнүн терендиги менен интесивдүүлүгүнөн, экинчи жагынан тышкы күчтөрдүн топтолуусунан көрүшкөн деген сөздөрү тактоону киргизген [2, 60-62-б.].

Ушуга байланыштуу, евразиялык менен менен түрк-славяндык цивилизациянын теоретиктеринин жолугушуучулук полемикасы кызыгууну жаратат. Алсак, Н.Я.Данилевский өзүндөгү түнт маданияттарыхый типтердин органикалык теориясын өнүктүргөн. Анда улуттук маданият имманенттүү түрдө жана башка маданияттар менен бирдиктүү иш-аракеттерде өнүгөт деген жобо чыгарылган. Бирок, ошол эле мезгилде улуттук маданияттын өнүгүүсү аталган теорияга ылайык жеке өздүк негизде болуп, башка маданияттын таасирине, же анын жетишкендиктерин чыгармачылык кайра иштеп чыгууга жол берилбөөсү керек. Аталган шарттарды сактоодо өзүнүн оригиналдуулугу боюнча кубаттуу маданият салттарды түзүү мүмкүн болот [3].

Н.С.Трубецкойдун евразиялык концепциясына ылайык нукура маданияттарыхый өздүк таанымдын милдети өзүндү, өз алдынчалуулугунду таанып-билүүдө турат. Анын пикири боюнча, чыныгы өздүк тааным гана адамга (же элге) анын бул ааламдагы ээлеген ордун көрсөтөт, жеке улуттук маданият гана чыныгы болуп саналат жана ал бардык маданият тарабынан коюлган этикалык талаптарга жооп берет [4, 7-10-б.].

Н.С.Трубецкойдун методологиясын андан ары өнүктүрүү менен П.Н.Савицкий өзгөчө евразиялык-орус маданиятынын жана анын симфониялык инсан катары субъекттин жашоосун жарыя кылган. Анын пикиринде, маданият органикалык бүтүндүк катары пайда болуп, өнүгөт, ошондуктан ал саясий, социалдык-чарбалык жана күнүмдүк турмуштук формаларында, этникалык типтеринде көрүнөт. Савицкийдин пикири боюнча, сла-

вянофилдердеги түнт маданият өздүк аңсезим жетишсиз. “Биз өз алдынчалуулукту, акыр аягында биздин маданияттын өзүнүн пайда болуусун жокко чыгарууну чечкиндүү түрдө четке кагабыз. Орус маданияты туурасында немец Шпенглерден угуу орус адамдары үчүн биз уялабыз [5, 283-б.].

Л.Н.Гумилев этникалык улуу орустар өзүнө чыгыш славяндарынын бир бутагы эле эмес, түрк-славян кошулмасынын негизинде калыптанган өзгөчө бир этнос катары эсептелген евразиялык идеяны өнүктүрүп, соңуна чыгарган. Ушуга байланыштуу, ал түрк-славян этногенезинин, Токой менен Талаа биримдигинин негизинде калыптанган цивилизация, анын маданиятынын, цивилизациясынын, идеологиясынын, саясий тагдырынын мүнөзүн алдын ала аныктайт деп эсептеген. Шпенглер менен Тойнбинин артынан Гумилев цивилизациялар менен маданияттардын, андан тышкары ага ылайык этностордун циклин бөлүп көрсөткөн. Анын көз карашында улуттун, мамлекеттин, диний жамааттардын этномаданият түзүлүштөрү бардык жагынан жандуу организмдерге окшош. Алар төрөлүү, жаштык, жетилүү жана картайуу мезгилдерин басып өтүп, андан кийин жоголуп кетишет же “реликтиге” айланышат [6, 142-б.].

Жыйынтыктап айтканда, биз жогоруда талкууланган бардык ыкмалар бизди социомаданият дискурсуна алып барат, ал коомду социалдык биримдик катары түшүнүүнү билдирет деп айта алабыз. Маданият - бул адамзаттын жалпы руханий тажрыйбасы. Адамдын иш-аракетинин продуктусу катары ал анын экинчи тарабы, жашоо активдүүлүгүнүн жасалма чөйрөсү, б.а., “органикалык адамдын органикалык эмес денеси”. Баардык нерсени адамдар жараткан маданият түшүнүгүнүн мазмунуна кирген: тил, баалуулуктардын, каада-салттардын, ишенимдердин, үрп-адаттардын, социалдык психологиянын, элдин менталитетинин жана турмуштун коомдук түзүлүшүнүн системасы саналат.

Массалык аңсезимде салттуу коомдор Чыгыш менен, ал эми заманбап коомдор

Батыш менен байланышкан. Мындай бирик-мелер элдердин менталитетин чагылдырып, белгилүү тарыхый-географиялык мааниге ээ болот. Алар цивилизациянын өзгөчө түрүн мүнөздөйт, б.а. белгилүү системасы жана жашоо образы, экономикалык жана саясий түзүлүшүнүн өзгөчөлүгү, идеологиялар, маданияттар, этикалык стандарттар, эстетикалык баалуулуктар болуп саналат. Мисалы, салттуу үчүн коом экономикада агрардык системанын басымдуу болушу, социалдык туруктуулугу менен мүнөздөлөт. Түзүлүштөр, жашоонун мүлктүк түзүлүшүнө диний окуулардын олуттуу таасири, коллективизмдин индивидуализмден артыкчылыгы, бийлик мамилелер системасындагы авторитаризм, массанын пассивдүүлүгү, патернализм классикалык модернизациялоо концепциясын чечмелөөгө мүмкүндүк берет, анын аң-сезими менен салттуу коомдун кыйрашынын эң жалпы мүнөздөмөлөрүн ачып берүү жана кайра жаралуу, азыркы заманга айландырууга шарт түзөт.

Бул өзгөчөлүктөр белгилүү деңгээлде социалдык-тарыхый жамааттардын тез өзгөрүп жаткан дүйнөнүн шарттарындагы бүтүндүгүн жана туруктуулугун бекемдейт. Жамааттардын бүтүндүгү чыгармачылык инновацияны демилгелейт, анын өкүлдөрүнүн ишмердүүлүгү сыяктуу салттар маданияттын негизги элементтери социомаданий өздүк процесске өбөлгө түзүп, бул этикалык нормалардын негизинде коомдук пикир менен жөнгө салынат. Салттуулук өткөндүн мурасын өзгөрүүдөн коргойт». Салттуулук өзүнө социалдык топтун мурасы позитивдүү салтты түзгөн дүйнөгө болгон көз карашты билдирет. Анын жолун жолдоочулар тарыхтын кадыр-баркынын өзүнөн күмөн санашат. Алар үчүн өткөн мезгил баалуулуктун маңызы, эстутумдун объектиси. Азыркынын маңызын алар кийинки муундардын идеялар менен иштерин алдыга жылдыруудан көрүшөт. Бирок, ошону менен бирге салттуулукту өнүгүүгө, инновацияларга болгон катаал оппозиция катары түшүндүрүү туура эмес.

Салттуулук – консерватизм сыяктуу эле түшүнүктөрдүн бири. Батыш маданиятынын өкүлдөрүнүн башына консерватизмди бир тараптуу терс көрүнүш катары сынга алуу ойлому келбейт.

Салттуулукту бир гана контр-революциячыл идеология деп кароого болбойт, анткени экономикалык жана саясий кызыкчылыктар менен катар салттуулук дайыма олуттуу коомдук катмарлардын дүйнөлүк бүтүндүктүн универсалдуу маңызын ачып берүү үмүттөрүн билдирген. Мындай сапатта салттуулуктун идеологиясы бардык элдердин маданий мурастарынын маанилүү бөлүгүн түзөт. Ал ар кыл тарыхый мезгилдерде саясий кырдаалдан көз каранды болуп либерализм менен полемикада болот.

Диалектикалык ыкмада салттуу коомдун кайра жаралуусун коомдук аң-сезимдин баалуулук компоненттеринин өзгөрүүсү, инновацияларды кабыл алуусу менен коштолгон процесс катары кароо зарыл. Аталган процессте салттуу баалуулук багыттарды өткөрүп берүү бир эле мезгилде мураскерлик менен өзгөрмөлүүлүктүн негизги мүнөздөмөлөрү айкалышкан социалдык өнүгүүнүн механизм катары каралат. Алсак, салттуу коомдун дискурсу, баарынан мурда, максатка карай болгон жолго басым жасайт. Салттуу коомдун адамы үчүн сакралдык мүнөзгө ээ болгон иш-аракеттердин ыкмалары, каражаттары, ресурстары же формалары маанилүү.

Постсоветтик өткөөл коомдордун коомдук-саясий жана социалдык-маданий өзгөрүүлөрүнүн татаалдыгын эске алуу менен Кыргызстан үчүн руханий кайра жаралуу, коомдук аң-сезимдин модернизациясы, межкультурализм интегративдүү идеологияны иштеп чыгууга, коомду бириктирүүгө, өзүн бир бүтүндүк катары сезүүгө, коомдук энергияны конструктивдүү өнүткө бурууга шарт түзгөн зарыл негиз болуп саналат. Коомдун трансформациясынын аталган баскычында бирдиктүү мамлекеттик идеологияны бышып-жетилген маселелердин бардык комплексин эске албастан колдонуу мүмкүн

эмес. Жалпы улуттук идеология жаңы демократиялык кыргызстандык коомдун биригүүсүнө көмөк көрсөтүп эле тим болбостон, элдин саясий-тарыхый жактан ишке жөндөмдүү бүтүндүккө айлануу жолундагы кадам болуп калуусу да керек.

Демек, сонунда айтаарыбыз, өлкөдөгү руханий кайра жаралуу жаңы баалуулуктардын жана маданий-экономикалык жана социосаясий ишмердүүлүктүн максаттарын калыптандыруу маселери боюнча теориялык сунуштамаларды иштеп

чыгуу үчүн маанилүү платформа бойдон кала берүүдө. Адеп-ахлактык мүнөздүн өзгөрүүсү кыргызстандык коомдун саясий-экономикалык институттарындагы өзгөрүүлөрдү даярдап, легитимдештирет. Ошону менен бирге, руханий кайра жаралуу процессиндеги социалдык чөйрөлөрдүн бирдиктүү иш-аракеттери көрсөткөндөй, ар бир чөйрө өзүнүн жеке мыйзам ченемдүүлүктөрү менен өнүгөт, ал коомдун өнүгүүсүнүн белгилүү бир этабында кийин ушул ролду башка чөйрөгө өткөрүп берүү үчүн алдыңкы звенону ойной алат.

Адабияттар

1. Шпенглер, О. Закат Западного мира. – М: «Альфа-книга», 2014. – 1085 с.
2. Буббайер, Ф. С. .С.Л.Франк: Жизнь и творчество русского философа. 1877-1950 (Люди России). -М.: РОССПЭН, 2001. – 328 с.
3. Данилевский, Н.Я. Россия и Европа. – М., 2002. – 552 с.; гл. XVII.
4. Грубецкой, Н.С. История. Культура. Язык. – М.: Прогресс, 1995. – 738 с.
5. Савицкий, П.Н. Континент Евразия. – М.: Аграф, 1997. – 464 с.
6. Гумилев, Л.Н. Древняя Русь и Великая степь. – СПб.: Кристалл, 2001. – 768 с.
7. Акматалиев, А.Т. Роль нравственного воспитания в развитии экологического сознания [Текст] / А.Т. Акматалиев, М.К. Сейдалиева. // Cross Cultural Studies: Education and Science. – 2022. – № 7(2). – С. 82-86. [Электронный ресурс] – Режим доступа. URL: <https://doi.org/10.24412/2470-1262-2022-2-82-86>
8. Акматалиев, А.Т. Кризис духовной сферы // Бюллетень науки и практики [Текст] / А.Т. Акматалиев, Э.К. Шарипова, Ж.А. Кедейбаева. – 2022. - № 8(4). – С. 560-566. [Электронный ресурс] – Режим доступа. URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=48400241>
9. Akmataliyev, A.T. Spirituality is the Basis for the Socio-Economic Culture of People [Текст] / [А.Т. Akmataliyev, S.T. Karabaeva, Zh.A. Kedeybaeva и др.]. // Res Militaris. – Paris, 2023. - Vol. 13. – No. 2: Volume 13, Number 2. [Электронный ресурс] – Режим доступа. URL: <https://resmilitaris.-net/menuscript/index.php/resmilitaris/article/view/2957>
10. Akmataliyev, A.T. Crisis As A Qualitative Transformation Of The Socio-Cultural System [Текст] / [А.Т. Akmataliyev, A.S., Nurbaev, Kozubaev и др.]. // Baltic Journal of Law & Politics. – Kaunas, Lithuania, 2023. [Электронный ресурс] – Режим доступа. URL: https://versita.com/bjp/view-artical/?s_id=1235
11. Амердинова, М.М. Нравственное сознание как оптимальная модель поведения [Текст] / А.Т. Акматалиев, Г.Э. Акматова // Наука. Образование. Техника. – Ош: КУМУ, 2023. – №2. – С. 94 – 100. [Электронный ресурс] – Режим доступа. URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=53958539>